

Szoviár János

„Az isteni kegyelem lesz a Múzsám” – Műfaji és poétikai sokszínűség Tárkányi Béla egri papköltő költészetében

Tárkányi Béla egri papköltő irodalmi működése a XIX. század közepén abban az érásban gyökerezik, mikor a magyar poéták és írók még nagy eszményekért tudtak hevülni. Tárkányi is olyan alkotó, akinek nem a szoros értelemben vett költészeti-irodalmi siker, mint inkább az őszinte lelkesedés és mások lelkesedése volt az érdeme, érdemének mértéke.

Azon költők sorából lépett ő elő, akiknek hite, meggyőződése volt az, hogy a magyarságot leginkább nyelvünk művelésével lehet megmenteni, fölemelni. Ő azonban a hazafisággal egy másik nagy eszményt is egyesített: a szívből jövő, lélekből fakadó, igaz, őszinte és odaadó vallásosságot. Így költészetét alapvetően határozza meg a hazaszeretet és az istenfélelem.

Az 1821. január 2-án, Miskolcon, a szegény mesterember, Viperina Ádám és a mélyen vallásos, csodálatra méltó anya, Andresz Mária gyermekeként született későbbi költőnek az egri papneveldeben eltöltött idő volt – saját bevallása szerint – élete egyik legszebb időszaka. *„Én az egri papneveldeire mindig a legérzékenyebb hálával gondolok...”* – írja a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglalójában. Prefektusa, Kovalcsik József, befolyással volt egész életére, jó szándékkal vezette, irányította az ifjú kibontakozó tehetségét.

Tárkányi itt, a szemináriumában, egy véletlennek köszönhetően kezdett verset írni: *„Verselési dühöm nőttön-nőtt, miért társaim igen vexáltak s ez volt az oka, hogy a Tárkányi név alá bújtam, még keresztnevemet is Bélára változtattam, csakhogy meg ne ismerjenek. Midőn a Kisfaludy Társaság megdicsérte pályaballadámot, lerántám az álcot, ezután többé nem csúfoltak”* – írja Tárkányi Béla, eredeti nevén Viperina József, naplójában, melynek vezetését negyedéves teológusként, 1841. október 1-jén kezdi el.

Az említett mű a Kisfaludy Társaság 1839-ben kiírt pályázatára született, *Honáldozat* címmel. E költemény a harmadik helyen nyert dicséretet, s ez a poétai siker egy irodalmi munkásságban dús életpálya elindítója lett.

Az érző szívű, ellenfelei által is őszintének tartott, önmagát a végsőig tökéletesíteni vágyó, érzékeny költő indulása a magyar romantika, a magyar reformkor időszakába, az 1840-es évek irodalmába illeszkedik bele. Ekkor van Tárkányi ifúsága delén, s fő erénye – a hazafiság és a vallásosság mellett – a tenni akarás. Mohón falja kortársai könyveit, igyekszik mindent megismerni, s értő gondolatokkal törekszik elválasztani a jót a rossztól, az értékeset az értéktelentől: célja leszűrni és formálni a tapasztalatokat.

Garay, Arany, Kölcsey, Petőfi, Bajza és Vörösmarty munkáiban gyönyörködik, s sokat is tanul belőlük. Goethe, Seneca, Herder és Klopstock saját filozófiáját mélyíti el, a *Religio* című folyóirat, a Kisfaludy Társaság vagy éppen Kazinczy fordításai az ízlését fokozzák.

Mindezekhez hozzájárul a korbeli Magyarország vezető költőivel és íróival való ismeretsége: Petőfi meglátogatja Egerben, s levelezés is indul köztük, Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc – akivel komoly levelezést is folytatott – költői pályáját egyengeti, Garay és Czuczor támogatja; Kazinczy Gáborral, Vahot Imrével, Szelestey Lászlóval, Császár Ferencsel, Vadnay Károllyal barátságot ápol, s velük együtt igyekszik segíteni és előbbre vinni a magyar irodalom ügyét. De nem kerülhetjük el Pyrker János László és Bartakovics Béla egri érsekeket, a legjobb, leghívebb barátokat és támogatókat sem, akikkel Tárkányi szinte együtt él és gondolkodik, vagy Szvorényi Józsefet, a tudós cisztercit, kivel költői terveit osztja és beszél meg.

Legelső versét gyermekként, kilencévesen írta, melyben egy kedves kismadár, Gimpli halálát és az őt elpusztító macska kegyetlenségét énekelte meg. E vers nem maradt ránk: a madár tetemét abba a papírba temette el, melyre a verset írta.

Tárkányi Béla lírájára sok benyomás, téma van hatással, az egyetlen állandó szín, mely egész költészetén végigvonul: a vallásosság. Leggyakoribb témája az Isten dicsőségének hirdetése mellett a haza, a hazafiság, az otthon, de a végtelen természet, a világ költői témái iránt sem érzéketlen.

Tárkányi alkotói módszere egyszerű: szeret elbeszélni. Mindezt egyszer jókedvűen, helyenként humorral átítatva teszi, másszor a bús érzelmek rezignált hangján önti ki panaszát, bánatát. Ugyanakkor nem hiányzik fiatalkori lírájából – későbbi pap létére – a szerelem sem. Naplója – amelyből egy őszinte és tiszta lélek rajzolódik ki – bizonyossága annak, hogy a szerelem, amely Tárkányit dalra kényszeríti, az ifjúság természetes szimptomája csupán, szalmaláng, melynek csalóka, édesnek hitt pillanatait a bosszús megbánás és a gúnykacaj követte.

Tárkányi Bélában csak lassan, a papnevelde falai között, az előjárók bölcs nevelése, útmutatása és vezetése mellett fejlődik, bontakozik ki, érik meg a papi hivatás reális, ugyanakkor eszményi képe. A szeminárium törvényeihez való ragaszkodás az egyik feltétele a pappá válás elérésének, de ezeket a regulákat megingatta a természeti törvény, a fiatalkori szerelem egész addig, míg a teljes átmenet, a bölcs belátás be nem következik.

Tárkányiban 1838-ban, élete 18. esztendejében lobbant föl a szerelem lángja egy nagypénteki templomlátogatáskor: „Egy barna leányka ragadta el nyugtomat; az eszemnek legalább három hónapig semmi hasznát sem vettem. Ekkor kezdtem verseket csinálni...” – jegyzi föl naplójában. A hév, az érzés egy év múlva újra hatalmába keríti, de a távolság véget vet a szerelemnek, s mint ahogy írja: „úgy hiszem, örökre.”

Ezek a szerelmi versek, lírai megnyilatkozások lesznek érzelmeinek hű tolmácsolói; azon fiatalos emócióké, melyek szerelmi költészetének alapjául szolgálnak, s melyek az

első igazi költői szárnypróbálgatásokat, kísérleteket jelentik: *Kis hajó, Téli csillag, Az ő neve, Pillantata, Az áttérő, Mentegetőzés, Örök hűség, Elragadtatás, Hódolat* című versei.

A szerelem – melynek kapcsán Múzsáját hol M.L.-nek, hol Júliának, hol pedig Regiánának nevezi – boldog álomba ringatja a fiatal Tárkányit. Ábrándjai elfeledtetik vele a rideg valót, a távoli szent célokat, s az ifjú papnövendék meg is retten, mikor észreveszi, hogy költészete csak a szerelemé. Ezt mutatja a *Harang, a Titok, az Óhajlás* és a *Köd* című verse: „Óh, ne bántsatok, ha lantom / Csak szerelmet énekel, / S érzeményem csak szerelmi / Hangzatokban árad el...”

De hamarosan kinövi a szerelmet: kikacagja fiatalsága esztelenségét, az érzést, melynek eddig foglya volt. Derengeni kezd belátása: tetteit, a valódi, komoly vágyait, céljait kezdi tervezgetni, s félreteresi a szerelmes húrokra hangolt lantot – örökre. Erre utalnak a következő strófák: „Az éjszemű leányt / Miért imádom én, / Ki mondja meg, ha őt / Bírhatni nincs remény?” (M.L.-hoz); „A szívemmel sok bajom van, / Sokszor gondoltam magamban, / Tán jobb lenne nem szeretni, / A szív dolgát szögre tenni. / Az a szép kis lány, a lelkem, / Már igen sok kárt tett bennem, / Ráveszem hát arra őtet, / Ne szeressük egymást többet.” (Szívбай); „Most szilárdabb már az ifjú, / S többé nem perc gyermeke, / Keblét most jobban hevíti / A szép s jónak érzete...” (Változás).

Helyenként ugyan még fölbukkan költeményeiben a szerelem emléke, de e művekben már csak temeti a múlt, a meggondolatlan ifjúság érzelmvilágát. Ez a hangulat adja a tárgyát elégiáinak, melyek érezhetően kiemelkednek Tárkányi szerelmi költeményeinek tematikus csoportjából: „Hiszem, hogy szívem alvó régi lángját / Nem fogja senki föllobbantani, / S hogy a hiú szerelmen túlemeltek / Éltem komor tapasztalásai.” (Elégiák R.-hoz)

A szerelem kínzó parazsának elhamvadása után nemes érzések, gondolatok születnek meg lírájában, s egyértelmű céljává lesz, hogy kora magyarságának gondolatvilágát, szellemi törekvéseit nemes eszményekkel ő is gazdagítsa.

Tárkányi Béla érdeklődése Klopstock *Messiásának* magyar nyelvre ültetésével (1841-ben kezd, s 1872-ben jelenik meg) fordul az epika felé. De már mint papnövendék is gyűjtötte a nép ajkán élő, a nép körében terjedő mondákat, regéket.

Feljegyzéseiben, *Költeményes füzet*eiben szép számmal találni olyan „*költészeti tárgyakat*”, melyek döntő többsége a népi vagy népies mondák érdekesebb, irodalmi feldolgozásra méltóbb darabjai. Ezek közül kiemelkedik a naiv, népi meséjű, érdekes gyermeki és testvéri sorsot bemutató *Az árvák*, valamint a *Rózsa*, melyben egy kalmárlányról szóló népi történetet dolgoz föl: a lány szerelmével megváltja a szarvassá lett, elátkozott ifjút. További ilyen, a nép köréből vett műve: *A bosszú*, a *Szép Julcsa*, a *Máté gyilkos*, a *Könnyharmat*, *Az ősi bosszú*, valamint Tárkányi egyik leghosszabb epikai alkotása, egy nép ajkán is élő tündérrege feldolgozása, *A királyfi kalandjai*.

Tárkányi Béla regeköltészete rokonságot mutat kortársa, a szintén borsodi illetőségű

Tompa Mihály, a református lelképásztor költői tevékenységével, hiszen Tompa volt az, akivel – kis túlzással – megindul a népköltészet elemeinek műköltészetbe emelése (ennek a folyamatnak lesz Petőfi és Arany a betetőzője). Tompa vitathatatlanul nagyobb mestere a népregék feldolgozásának, mint Tárkányi, aki azonban lelkes és cselekvő híve ennek az irányvonalnak. Míg Tompát Gömör vármegye, addig Tárkányit Heves vármegye látja el olyan epikai anyaggal, amelyek átírata, feldolgozása Tompát országos hírű, Tárkányit pedig kedvelt költővé tette.

Tárkányi – Tompával ellentétben – csak a mesére koncentrál: őt csak a történet érdekli, a benne húzóódó alapeszme és erkölcsi példázat, melyet sokszor el sem rejt műveiben, csattanóként, irodalmi poénként nyíltan fejezi ki alkotásai végén.

Tárkányi Béla legnagyobb epikus műve az 1843 novemberében írt *Zrínyi Ilona* című elbeszélő költeménye, melyben Thököly Imrénének és Zrínyi Péter leányának történetét jeleníti meg.

Bár Tárkányi elbeszélő költészetében jócskán találhatunk szerkezeti hiányosságokat, s verselése és nyelvezete sem kifogástalan, mégis sokat elárulnak a papköltő líriko-epikai tehetségéről, mely azonban balladaköltészetében érhető tetten a leglátványosabbban.

Balladaira elsősorban a német irodalom (Goethe, Schiller) volt hatással, de ilyen műveinek tematikája javarészt nemzeti. Balladáiban – az epikai szál mellett, a ballada műfajának megfelelően – találhatók drámai, illetve lírai elemek is, de több művében az epikai elemek – történetmondás, jellemzés – dominanciája érhető tetten. Bár balladáinak formája a nagy kortárs balladairókat – Bajza, Czuczor, Garay – túl is lépi, fölül is múlja, de egynéhány alkotását csak önkényesen nevezi balladának: több műve e műfajkörben inkább elbeszélő költemény vagy rege.

Tárkányi Béla költői munkásságának első jelentősebb darabjai közé tartozik a Kisfaludy Társaság 1839-ben kiírt pályázatán harmadik díjat nyert *Honáldozat* című balladája, melyben a jog nagy Istene látja a vétkekben, szenvedélyekben tobzódó, hazaszeretet és szabadságérzet nélkül élő emberek honát, s elhatározza, példát mutat minden nemzetnek, hogy hogyan kell szeretni a szülőföldet: „*Magyarhon lett a nagyszerű / példának színhelye...*” – bárcsak ma is elmondhatnánk ugyanezt...

A dühében honjára átkokat szóró, később hazája ellen forduló, de anyja szavára visszahőkölő hadvezér, *Coriolán* történetét bemutató balladája (1841) korának egyik legnépszerűbb műve volt.

A magyar história egy epizódját feldolgozó *A nándori fogolynő* a haza iránti végtelen szeretetet, a vitézséget („*Künn zúg a kürt, a vár remeg, / S miként ha száz vihar / Egymás ellen dühöngene, / Úgy ví a hős magyar!*”), valamint az Egerben élő költőnek korántsem ismeretlen női hősiességet énekli meg (*Kivíjja egy magyar leány / A harci hős babért, / Mert kész áldozni életet, / Kész halni a honért...*).

A *Honfiak haragja* című balladájának tárgyköre Mátyás király és Szilágyi Mihály vi-

szályát, majd a haza védelméért önkéntelenül is végbemenő békülését írja le: „*Szilágyi s Mátyás összenéz, / S kezet fog önkénytelen. / Enyém a cseh – szól a király. / Törökvért szomjaz fegyverem, / Felel Szilágyi, s elrontanak, / Többé szívükben nincs harag.*”

Tárkányi balladaköltészetének egyik legkedvesebb nőalakját állítja címszerepbe *Az egri amazon*. A hős egri asszony kerül műve középpontjába, a legendássá lett egri nő, aki elesett férje fegyvereit és öltözetét magára öltve megy bosszúvággyal a szívében a vár falára: „*Mellén acél, fején sisak, / Kezében kard, szemén harag; / Arcán lelki fürgeteg... / Így nézhetett ki tán az Ég / Bosszúra küldött angyala, / Midőn fegyverbe öltözék / S a pártosokra tört vala. [...] S midőn az est aludni szállt, / Az elszánt lelkű hősi nő / Hat véres tarfőt, kopjanyílt, / S hat görbe kardot hozva jó..*”

A mohácsi temetés a „nemzeti nagylétiünk nagy temetőjét”, a Mohácson elesett hősök végtisztességadását jeleníti meg, középpontba állítva a magyar történelem egy jeles nőalakját, Perényinét. E műve egyike a legszebb balladáinak, mely barátját, Kovács Mihály festőművészt talán legsikeresebb és legnagyobb kompozíciójára, a *Mohácsi temetésre* ösztönzi, s a főváros ünnepelt színésznőjének, a Tárkányi életébe is bonyodalmat hozó Komlóssy Idának – akinek egyébként a költő több szaválnivaló művet is írt, pl. *Stuart Mária, Színművésznő* – kedvenc szavalmánya lesz: „*Elmúlt az éj, a másnap is / Nyugodni szálla már; / Mohács terén négyszáz magyar / Komoly parancsra vár. / Előttök ősz Perényiné, / Mély gyász volt mindene: / Ilyen lehetne tán a bú, / Ha testet öltene. / Utánam – szól és felzokog, / S ásóval földbe vág, / S a szó után négyszáz magyar / Zokogva földbe vág. / Csak mélyen, mélyen ássatok, / Hisz nem kemény a föld, / Hol annyi drága honfivér / Hazátokért ömölt. / És ástak ők, Mély lett a sír, / S holtakkal eltelik. / Az égnek csillagsátorán / Ború emelkedik..*”

A Honszeretben a spártai asszonyok hazaszeretetét, a *Virgil végrendeletében* az ókori költő eposzának, az *Aeneisnek* a sorsát éneklí meg: a költői rendelkezés szerint a műnek a tűz martalékává kell válnia, a császár ítélete azonban más: „*A beteg forgatja könyvét; / Ők feszülten szóra várnak. / Tűzbe véle – szól, s elalvék: / Ők egy holt felett sírának. [...] Szent a törvény, ámde a mű / Fényt derítend a hazára, / Szólnak bírák habozva; / Csend lőn a Caesar szavára. / Nem, inkább csorbuljon a jog / Tisztelendő szent hatalma: / Mint az által füstbe szálljon / Tíz nagy évnek fáradalma. / S a megmentett énekekben, / A törvénynek drága romján / Hőst s egy nagy költőt csudálunk / Szánakodva Trója sorsán.*”

Az egyik legszebb női erény, a hitvesi szeretet áll a *Nőhűség* című, tragikus tárgyú, drámai erejű balladájának centrumában: a mérgezett nyíllal meglőtt király életét saját halálával menti meg hű neje: „*A nő kiszítta a halált. / Fölebred a király, / Előtte, mint egy liliom / A hölgy halványan áll. / Kedves férjem, mit álmodtál? / Rebeg szelíd szava. / Hogy elvivé halálotat / Az égnek angyala. / Én hát köszönni elmegyek / Az ég magas kegyét. / Szólt, s férjének szerelmesen / Megcsókolá sebet..*”

A Gyermeki szeretet a szülő, az édesapa iránti szeretet gyönyörű és egyben megle-

pő példája, melyben a börtönben ülő, éhhalálra ítélt apát egyetlen leánya, ki hosszú könnyörgés után látogathatja a rabot, tartja életben – saját anyatejével: „*És ím feltépi öltönyét, / S atyjának nyújtja át / A legszebb hóemlő piros / Epernyi bimbaját. / És atyja elfogadva azt, / Attól vón életet, / Kinek keblébe egykoron / Ő életet ihletett.*”

A *nemtő* idegen tárgyú balladája Tárkányinak. Benne Apchon auchi érsek hőstettét mutatja be, midőn egy gyermeket ment ki egy égő házból: „*Vizet vón és az égre néz, / S Isten nevével bérohan, / A meglepett nép arcain / A szegyenülés pírja van. / Dühöng a szél és reng a ház, / Feszült kebellet áll a nép; / S a főpap hozva a fiút, / A láng dicsfénye közt kilép. [...] A nő feléled, hála szól / Szívében, ajkán s szemein, / De már a nemtő akkoron / Máshol segíté hívein.*”

A magyar történelem nagy alakját, a hun nagykirály, Atilla I. Leó pápával kötött egyezségét, a pápaság és a kereszt hatalmát mutatja be az *Etele Rómánál* című műve.

Katona Józsefhez hasonlóan Tárkányi Béla is feldolgozta *Bánk bán* történetét: a drámaíróhoz hasonlóan ő is a nemzet képviselőjeként állítja az olvasó elé Bánkot: „*Bosszút dörög és körülnéz, / Ajkán a szó remeg. / Még szólna, de igéit / Tettel előzte meg. / A nádor hős kezében / Véres tör tévedez. / Megölve a királyné, / Bánk bán bosszúja ez.*”

Bár Tárkányi – a mai megítélés szerint – nem kiemelkedő balladaköltő, saját korában nagy népszerűségnek örvendtek művei. Balladái a kor szívéhez-lelkéhez szóltak, célként és feladatként fogalmazták meg a példaállítást, a nemzeti erények felvillantását és követését, az áldozatvállalás magasztosságát s a haza iránti kötelességek teljesítését.

Románcaiban (*Orgonavirág, Tavaszi öröm, Harangszó, Három kert*) Tárkányi a kellemes elbeszélő benyomását kelti.

A nagy barát és alkotásokra ösztönző levelezőtárs, Toldy Ferenc szép jövőt jósol Tárkányi Bélának a satíráírás terén is. A Kisfaludy Társaság által is díjazott *Indítványok* a magyarság bűneit, a félszogséget, a káros szokásokat, a csak szavakban élő tettekrekesztséget, a nagyhangúságot és a szalmalángtermészetet teszi a neveltség tárgyává. *A két vándorban* Spiller Bandinak, a kártyásnak és Lesdy Mártonnak, a könnyű, léha élet képviselőjének történetén keresztül mutatja be a kor magyar fiatalságát, a generáció minden negatívumát: az adott szó meg nem tartását, a szerencsejáték-szenvedélyt, a bűnök hajszolását.

Tárkányi lírai költészete is sokrétű. Nagy figyelemmel kutatja, fűrkészi a természet titkait, hiszen a természetben való gyönyörködés, a táj apró rezdüléseinek megfigyelése felemelő, tanító, s magában viseli az isteni teremtetést. A tájelemek növelik a költőben a vallásos érzelmet, az istenfélelmet. Lenyűgözi és megihleti az üveg-tiszta hegyi patakok csobogása, a tavaszt és az új napot hirdető madarak éneke, a virágok palettára való tarkasága, az erdő szilajsága, a mezők horizontja, a hegyek fenyősusogása és a tavaszhozó, víg pacsirta éneke: „*Dalt hallék, a dal magas volt, / Olvadékony, ihletett. / Szívre szólott és betöltte / Völgyet, sík mezőt, hegyet. / Nagy csudákat tön varázsa, / Messze üzte a telet. / Megcsozdult a szirt patakja, / Felvidult a bús liget.*”

Tárkányi, a szerető, odaadó, jóra való és hűséges fiú költészeti témává emeli a szülei

iránti szeretetet is. Érző szívvel, gyengéd érzellemmel szól édesanyjáról és édesapjáról – nemcsak verseiben, naplóbejegyzéseiben is. Otthon, a múlt, a gyermekkor és a biztonság világában jól érzi magát, s élete legborzasztóbb élményei közé sorolja azokat a perceket, melyeket a szüleitől való búcsúzás, az elválás jelent: „Szülő, barát, testvér, rokon / Búsan könnyeznek engemet. / Áldásra nyílik ajkukon / A lángoló szívérezt. / Nekik megválni mily nehéz / Tőlem, pedig csak egy vagyok. / Szűm hányféle szakadjon, hogy / Ha ennyi kedvest elhagyok.” (A válás perce)

Édesanyja iránti rajongó szeretete szólal meg az *Anyámról* című költeményében is. A vers valódi erkölcsi tanítás: „S az ég sokat kincsekkel álda meg, / De drága pénzen aggodalmat / Hányszor vevének már az emberek, / Azt úgy imádvá, mint bálványukat; / Bőségben is szükséget érzenek, / S ember tesz ilyen balgaságokat! / Oh hála néked, égi végezet, / Hogy jó anyát adál kincsek helyett.” Szülőanyját neve napján is versben köszönti: „Drága gyönggyel, drága kincssel / Nem hódolhatunk Neked, / Mint a nap királynéjának / Szentelvén ez ünnepet. / De Te nem is vagy királyné, / Több vagy, te jó anya vagy. / Te rajtunk a jó Istennek / Dúsgazdag áldása vagy.”

Az 1844. július 25-én Rajner Károly érseki helyettes által pappá szentelt Tárkányi Béla magyarsága, hazafiassága kitűnt már epikai alkotásaiból is, de mindezt megszólaltatja lírájában is. Nincs olyan nemzeti ügy, törekvés, melyért ne telne meg szíve hazafiúi lelkesedéssel, s nincs előtte nagyobb bűn és utálatosság, mint a nemzeti jelleg háttérbe szorítása, a külföld, a nyugat majmolása. Ugyanakkor elfordul a zajos demonstrációktól, a hangoskodóktól, mint ahogy a csak hangzatos szavakban élő hazafiságtól is. Ő tenni akar. Istenfélő lelke-szíve egész tettekkészségével áll a legnagyobb magyar, Széchenyi István mellé. Politikai felfogásáról, érzelmeiről néhány epigrammája nyújt felvilágosítást.

Az 1850-es évek nehéz és dermesztő viszonyai közt a vallási költészetben lel vigaszt, de aztán nekibátorodva, az epikai alkotásaiból már ismert példaállítás szándékával igyekszik honának, nemzetének iránymutatást adni. Elégikus hangú költeményeiben (*Eger vár romjain, A várromok*) a romantika toposzát fölhasználva mereng a hajdani, mára már megtépázott nagyság felett. A *várromok* című versét 1857-ben Szelestey László *Szépirodalmi Album*ába írta, azonban a lapban csak csonkítottan jelent meg. A cenzor kihagyta azokat a strófákat a költeményből, melyek egyébként nagy rokonságot mutatnak a reformkor egyik legnagyobb költőjének, Kölcsey Ferencnek a gondolataival: „Hányszor támadt külerőszak / Vészthozólag ellene; / Hányszor a nagy ősi átok, / Istenverte pártviszályok / Nemzetgyilkos fegyvere. / És a megsebzett orozslán / Újra mint üdült vala, / Mint lőn a csorbult dicsőség / Áldozatos védőfala. / Hányszor ontott hasztalan vért / S éltet háládtlanul. / A hős faj fogyott, s helyébe / Szolganép csoportja lépe, / Mely létfáján rontva dül.”

A haza iránti rajongás és a barátság érzésének dicsérete, az életöröm szólal meg Tárkányi bordalaiban. Nemcsak az egeri bikavért, de Tokaj szőlővesszeinek nektárját is megéneklei: *Tanúm a mennyben Isten / S úgy üdvözítsen, amint / Magyar hazámnak*

élek, / S ha vér kell, érte ontok, / Akármikor kívánja. / Miért? Mi balga kérdés, / Mivel hazám az Árpád, / Lajos, Hunyad hazája, / És mi nem csekély ok, / Mert a Tokaj hazája.” A fesztelen egri szüreti jókedvet énekli meg egyik legkedvesebb bordala, a Szüretkor: „Fel barátim a kupákhoz, / Itt a must, merítetek, / Bárha nem hevít, azért ne / Lankadozzék kedvetek. / Aki inni nem akar, / Nem barátunk, nem magyar! / Isten áldja meg hegyünket, / A jó kedvek Istene. / Csengjen a pohár dalunkhoz, / És a friss magyar zene!” A Farsang című verse a bor bűző hatását énekli meg: „Fusson el innen az aggodalom, / Éljen a tánc, zene és vigalom, / Mondja, s igyék bort minden ajak, / Éljen a farsang s a tölt poharak!”

Tárkányi Bélát tettekre készteni Vörösmarty Mihály *Rossz bor* című költeménye, melyben a *Szózat* szerzője a következőket írja: „Mondják: Egernél híres bor terem. / Verembe szűrik tán? Nem ismerem. / Megénekeltem harcait, borát, / S mind e napig nem láttam áldomást.” Az egri papköltő, tudván és érezvén hazafiúi kötelességét, 1844. augusztus 6-án egy hordó egri borral kedveskedik Vörösmartynak. A hegy vörös levéhez verset is mellékel a költőóriásnak: „Hogy Néked a hatalmas Hunnia / Légyétetőt hagy inni: nagy hiba; / De még nagyobb, hogy hős Eger borát / Megénekelted, s még nem kóstolád, / Hogy hát lemoszuk ezt az ősi vétket, / Engesztelésül bort küldünk tenéked. / Egerben termé a legjobb tető, / Talán-talán nem lesz légyétető. / Igaz, nem oly tűző, mint verseid, / Miknek heve éltetve részegít...”

Tárkányi Béla népies verseinek, dalainak ihletője a magyar nép gondolat- és érzelmvilága. Ezen művei nem magas színvonalúak, de erényük, hogy a költő bennük tökéletesen megérzi és visszaadja a magyar népköltészet, a magyar népdal naivságát, motivisztikáját, eszköz- és formakincsét: „Jaj, de halvány az orcája, / Búbánat van írva rája, / Adja nékem, hadd viseljem, / Úgy se szeret senki engem.”, „Az égnek is van felhője, / Tiszta napnak is van éje, / nincs szép rózsza tövis nélkül, / Nincs emberszív bánat nélkül.”

Tárkányi költészetének alaptónusát, sajátos atmoszféráját egyfajta borongó, rezignált miszticizmus adja. Ebből fakad költészetének egyéni színezete. Ugyanakkor nem hiányzik lírájából az életöröm, a vígság, a humor sem. De ezen műveinek soha nem adott publicitást, csak ritkán s igen szűk baráti körben állt elő efféle, *Quodlibetjeiből* származó sorokkal: „A jó portékának mindig van becse, / aki jó borocskát iszik, van esze. / Doktor az, mit tátod szád, mit bámulsz, hülye, / Hiszen e nótának nincsen farka, sem füle. / Aki jó barátok közt apprehendál, / Az, tisztesség szólva, circiter számár.”

Vallásos versei tökéletesen visszatükrözik Tárkányi Béla Istene, egyháza iránti mélyes és őszinte szeretetét. Istenes témájú versei alig hasonlíthatók a kortárs irodalom vallási költészetéhez. Művei a középkori hagyományban gyökereznek: Assisi Szent Ferenc vagy Jacopone da Todi írásait idézik föl, ugyanakkor vallásos lírája mintegy folytatása a középkori magyar költők tevékenységének is. A katolikus élménykört – melyet otthon, a szülői házban szívott magába, s a szentatyák műveinek olvasásával folyamatosan nöött benne – költői formába öntötte a lelki öröm, az isteni béke s a külső esemé-

nyek ihlette alkotás csendes perceiben. Ars poeticája: „Az Úr irgalmát mindig zengeni fogom a zsoldárokkal, bűnbánatom lesz a bús elégia, a fiúi bizodalom fog felragadni az óda fellengő szárnyaira, erényeim lesznek a győzedelmi énekek, az isteni kegyelem lesz a Múzsám, s tetteim összhangzata teendi a magasztaló ének harmóniáját” – adhat magyarázatot a zsoldárok iránti vonzalmára.

Kezdetben időtöltésből, később költői becsvágyból és költői tudatossággal lát neki a *Zsoldárok* fordításának, s nagyon ritka életében az a pillanat, mikor ne foglalkozna egy zsoldárral, ne fordítana le néhány sort vagy versszakot. Ezt igazolja naplójának többször ismétlődő följegyzése is: „Ma ismét egy zsoldár!”

Zsoldárai vallásos érzelmeit, az Isten iránti mérhetetlen szeretetet, az ártatlan élet vágyát és a jó követésére való buzdítást fogalmazzák meg ékes, patetikus, megújított nyelven. Tárkányi Béla Kazinczy Ferenc híve. Ez leginkább nyelvhasználatában mutatkozik meg (*Kazinczy emlékezete*). Vallásos lírai tevékenységéhez a legtöbb élményi anyagot – természetesen – a *Szentírás*ból merítette, melynek olvasása egyike volt legkedvesebb tevékenységeinek. „*Boldog ember, aki nem jár / A gonoszság útjain; / S nem hajolva rossz tanácsra, / Nem nyög a bűn láncain. [...] Mert a jók erényes útján / Isten a biztos vezér; / Amit a gonosz cselekszik, / Mind mulandó s célt nem ér.*” (I. zsoldár), „*Nyugodt szívvel szállok ágyba, / Nyugton alszom, s ébredek, / Isten véd, – kitől remegjek? / Ellenim bár ezerek. / Kelj fel, védj, s te légy segédem, Törd meg ellenségimet. / Üdvöt csak benned találok, / Isten, áldd meg népedet!*” (III. zsoldár), „*Áldom Istent, ajkamon lesz / Szüntelen dicsérete; / Ő lesz lelkem büszkesége / S életemnek élete. [...] Kértem őt, és megsegíte, / Távozott a félelem; / Nem pirul meg, aki téged / Hí segédiül Istenem.*” (XXXIII. zsoldár), „*Isten Úr a földön, égen, / És jósága végtelen, / Törvényt s enyhet tőle vár az / Éhező és védtelen. / Fényt ad a világtalannak, / Ő a gyenge védőfala, / Ő szabadság a fogolynak, / S özvegyeknek gyámola. / Benne az igaz barátot / Lel, az árva jó atyát, / Az utas vezért, a bűnös / Benne féli ostorát.*” (XLV. zsoldár)

A *Biblia* ószövetségi történetei között található meg az *Énekek éneke*, mely Tárkányi egyik legszebb versének – mely miatt nagypréposti fejmosást is kap 1842-ben –, a világiass szellemű, a menyasszony és a vőlegény párbeszédére épülő, az igaz, őszinte szerelmet és hűséget megfogalmazó, a lelki tisztaságot például állító azonos című művének az élményi magva.

Vallásos tematikájú versei közül kiemelkedik még a Krisztus születését bemutató *Messias*, az *Új csillag*, a Szent Erzsébet életéből jeleneteket interpretáló *Két korona*, a Szent Ágoston-i kétely feldolgozását megjelenítő *Szentháromság titka*, a bűnös kerserveit bemutató *A bűnbánó*, a lélek nyomasztó vergődését ábrázoló *A gonosz halála* és ennek párverse, a nyugodt elmúlást feldolgozó *Igaz halála*. Megható a karácsonyi történetet lirizáló, az egri angolkisasszonyok karácsonyi ünnepségére írt *A kis Jézus csókja*, s az ugyannerre az alkalomra készült *Betlehemi pásztorfű*. E két utóbbi vers mind Szvorényi József, mind az említett ünnepségen megjelenő egri érsek, Bartakovics Béla – aki Tárkányit 1851-ben titkárának, 1868-ban egri kanonoknak nevezi ki, s kinek

érseki és baráti megbízásából kezdi a költő lefordítani a Bibliát, mely munkájáért az Akadémia is a tagjai közé választja – tetszését is elnyerte.

A karácsony Tárkányi Béla legkedvesebb ünnepe, ezt igazolják a Krisztus születésére írt versei: „Éj volt, s egy csillag támadott / Kelet szelíd egén. / Fénnyel jelentve, hogy le szállt / A rég várt égi fény. / Keletnek három bölcsei / Érték a csillagot. / Igaz szív mindig érti a / Mennybéli szózatot...” (Új csillag), „Néma s ünnepélyes éj van, / És az emberek honát, / Mintha újra most születnék, / Békesség övedzi át.” (Messiás)

Legendáinak zöme Pyrker János László, egri érsek utáni fordítás. Tárkányi Béla már a szeminárium növendékeként nagy érdeklődéssel olvasta e legendákat, s végül két ok viszi rá ezek lefordítására: a művek magával ragadó szépsége s a Pyrker iránti hála. 1843. augusztus 23-án, a szeminárium befejezése után Pyrker egyházmegyei irodájába rendeli Tárkányit írnoknak, aki több külföldi útra – Bécs, Prága, Karlsbad – kíséri el az érseket, akinek sok mindent köszönhet: Pyrker ösztönzi a fiatal Tárkányit, hogy művelődjön, hogy lásson, s az érsek volt az is, aki Tárkányi szorgalmát, tehetségét, nagy és őszinte vallásossággal átítatott tevékenységét legelőször méltányolta – igazi értéke szerint. Ilyen Pyrker-fordítás az *Uram, hová mégy*, *A Boldogságos Szűz temetése*, a *Szent János evangélista* vagy a *Szent Thekla*.

Tárkányi az egyházi líra nagy újítója, tekintély e téren. Nemcsak gyűjti a vallási népeket, formába is önti, eggyé is gyúrja ezeket (tíz év munkája után jelenik meg az *Egyházi Énektár*, 1855-ben), s mintegy másfélszáz egyházi ének maga is ír (*Reggeli ének*, *Karácsonyi ének*, *Arany misére*). Mártay Gábor igazgató felkérésére alkotta meg etyeki magányában a *Miseéneket a Nemzeti Zenede számára*.

Életének utolsó esztendeiben elfordult a költészettől, hűtlen lett Múzsájához vagy a Múzsa hozzá. A hallgatás oka talán a hosszú betegség. Gyulai Pál leányának, Margitnak a halála azonban újra versírásra ihleti. Három kis elégikus költeményt alkot, a leány emlékének szentelve azokat. Ezek a költemények az ekkorra már az országszerte óriási tiszteletnek örvendő Tárkányi Béla hatyúdalai. Költészete – talán Isten akaratából – sajátos keretet alkot így: egy leányhoz szól a legelső verse, s egy leányról emlékezik meg a legutolsóban.

Tárkányi Béla költészetének értékét a mai kánon szerint már nehéz megítélni. Az azonban biztosnak tetszik, hogy korának nagyjaival, Vörösmartyval, Petőfivel vagy Arannyal nem veheti föl a versenyt. De az is elmondható, hogy nem is az utolsó a kor költői közül. Költészetének, életének értékét igazolja a nagy költőkkel ápolt őszinte barátsága, a korabeli olvasóközönség szeretete és elismerése, valamint az is, hogy verseit népszerű lapok közölték.

Ha közvetlen hangú, ízlésességre törő, a nyelv mesteri színezésével létrehozott költészete nem is feltétlenül kiemelkedő, a katolikus hívek előtt ma sem szorul propagandára. Nagy alkotásai, az összegyűjtött egyházi népelemek s az új bibliafordítás, Káldi György *Szentírásának átdolgozása* (1854–1861) hirdeti a bazilika altplomában nyugvó papköltő nevét.